

Міністерство освіти і науки України
Університет митної справи та фінансів

Факультет управління
Кафедра публічного управління та митного адміністрування

Кваліфікаційна робота бакалавра

за темою Роль громадянського суспільства у формуванні та
реалізації антикорупційної політики

Виконав:
студент групи ПУ-21-1
спеціальність 281 «Публічне
управління та адміністрування»
Литвищенко Я.А.

Керівник к.держ.упр., доц. Шевченко Н.І.

Рецензент к.держ.упр., доц. Черба В.Н.

Дніпро – 2025

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

Факультет / ННІ _____ Управління _____
 Кафедра _____ Публічного управління та митного _____
адміністрування _____
 Рівень вищої освіти _____ бакалавр _____
 Спеціальність _____ 281 «Публічного управління та адміністрування» _____
 Освітня програма _____ «Публічне управління та адміністрування» _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри публічного
управління та митного
адміністрування _____
 _____ / Антонова О.В.
 „27” січня 2025 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
здобувачу вищої освіти**

_____ Литвищенко Ярослав Андрійович _____
 1. Тема роботи _____ Роль громадянського суспільства у формуванні та
реалізації антикорупційної політики _____

керівник роботи _____ Шевченко Наталія Іванівна, к.держ.упр., доцент _____
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по УМСФ
 від “30” 04 2025 року № 314кс _____

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 11 червня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи _____ Нормативно правові документи, підручники,
наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, статистичні збірники,
інформація офіційних сайтів

4. Зміст роботи (перелік питань для розробки) Теоретико-методологічні
засади взаємодії держави та громадянського суспільства у сфері
антикорупційної політики. Аналіз участі громадянського суспільства в
реалізації антикорупційної політики в Україні. Світовий досвід взаємодії
громадськості та держави в антикорупційній сфері та уроки для України

5. Перелік графічного матеріалу Таблиці і рисунки, що відображали б
сутність та завдання взаємодії держави та громадянського суспільства у сфері
антикорупційної політики у науковій та нормативно-правовій літературі, її
властивості та класифікацію, методи та інструменти регулювання взаємодії

держави та громадянського суспільства у сфері антикорупційної політики: доповнювали статистичними та аналітичними матеріалами практичну частину роботи

6. Дата видачі завдання 27 січня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи *	Строк виконання етапів роботи	Примітка
	Визначення теми кваліфікаційної роботи	20.01.2025	
	Складання змісту роботи, оформлення та затвердження завдання	27.01.2025	
	Опрацювання літературних джерел, нормативних документів	28.01-20.02.2025	
	Збір та обробка нормативноправових і звітних даних	21.02-20.03.2025	
	Написання вступу	21.03-30.03.2025	
	Написання розділу 1	31.03-10.04.2025	
	Написання розділу 2	11.04-01.05.2025	
	Написання розділу 3	02.05-10.05.2025	
	Підготовка висновків	11.05-20.05.2025	
	Оформлення роботи	21.05-05.06.2025	
	Подання на кафедру електронного варіанту роботи	06.06.2025	
	Подання на кафедру кваліфікаційної роботи	11.06.2025	
	Підготовка тексту доповіді і демонстраційного матеріалу	16.06.2025	

Здобувач освіти

(підпис)

Литвищенко Я.А.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Шевченко Н.І.

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Литвищенко Я.А. **Роль громадянського суспільства у формуванні та реалізації антикорупційної політики**

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Університет митної справи та фінансів. Дніпро, 2025.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз теоретичних засад, оцінка практичних форм участі інститутів громадянського суспільства в антикорупційній політиці України та пошук ключових елементів міжнародного досвіду для його імплементації в національний контекст.

У дипломній роботі досліджено особливості, механізми та ефективність взаємодії держави й громадянського суспільства у сфері формування та реалізації антикорупційної політики. Обґрунтовано, що активна участь громадських організацій, ініціативних груп, аналітичних центрів та засобів масової інформації є необхідною умовою забезпечення прозорості, підзвітності та дієвого контролю за владою.

На основі аналізу української практики, а також міжнародного досвіду (США, Литва, Грузія, Південна Корея, Кенія та ін.), окреслено ефективні моделі співпраці, зокрема через інституційні механізми (громадські ради, меморандуми), цифрові інструменти (open data, e-сервіси), спільні аналітичні ініціативи та механізми громадського моніторингу. Проведено порівняльну оцінку ефективності різних форм взаємодії та визначено ключові виклики, що стоять перед Україною в контексті антикорупційної реформи.

У роботі використано кількісні та якісні методи аналізу, статистичні дані НАБУ, НАЗК, САП, а також приклади співпраці з громадськістю на національному та місцевому рівнях. На основі результатів дослідження сформульовано рекомендації щодо вдосконалення механізмів співпраці держави з інститутами громадянського суспільства у сфері протидії корупції.

Ключові слова: антикорупційна політика, громадянське суспільство, громадські організації, взаємодія, прозорість, open data, публічний контроль.

SUMMARY

Lytvyshchenko Y. **The role of civil society in the development and implementation of anti-corruption policy**

Qualification paper for obtaining the bachelor's degree in specialty 281 Public Management and Administration". University of Customs and Finance. Dnipro, 2025.

The aim of the qualification paper is to analyze the theoretical foundations, assess the practical forms of participation of civil society institutions in Ukraine's anti-corruption policy, and identify key elements of international experience for their implementation in the national context.

The thesis explores the features, mechanisms, and effectiveness of interaction between the state and civil society in the development and implementation of anti-corruption policy. It substantiates that the active involvement of non-governmental organizations, initiative groups, analytical centers, and the media is a necessary condition for ensuring transparency, accountability, and effective oversight of public authorities.

Based on the analysis of Ukrainian practices and international experience (USA, Lithuania, Georgia, South Korea, Kenya, etc.), the paper outlines effective models of cooperation, including institutional mechanisms (public councils, memoranda), digital tools (open data, e-services), joint analytical initiatives, and mechanisms of public monitoring. A comparative assessment of the effectiveness of various forms of interaction is conducted, and key challenges facing Ukraine in the context of anti-corruption reform are identified.

The study employs both quantitative and qualitative analysis methods, statistical data from NABU, NACP, SAPO, as well as examples of cooperation with civil society at national and local levels. Based on the research results, recommendations are provided for improving the mechanisms of cooperation between the state and civil society institutions in the field of anti-corruption.

Keywords: anti-corruption policy, civil society, non-governmental organizations, cooperation, transparency, open data, public oversight.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ	7
1.1. Сутність, функції та структура громадянського суспільства	7
1.2. Основні визначення, принципи та етапи формування антикорупційної політики	13
1.3. Форми участі інститутів громадянського суспільства у протидії корупції	19
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ УЧАСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	24
2.1 Нормативно-правове забезпечення участі громадськості в антикорупційній діяльності	24
2.2. Роль громадських організацій, медіа та ініціативних груп у виявленні та запобіганні корупції	28
2.3 Діяльність антикорупційних органів у співпраці з громадськістю	34
РОЗДІЛ 3. СВІТОВИЙ ДОСВІД ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДСЬКОСТІ ТА ДЕРЖАВИ В АНТИКОРУПЦІЙНІЙ СФЕРІ ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ	42
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АРМА – Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів

ВАКС – Вищий антикорупційний суд

ГО – Громадська організація

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАЗК – Національним агентством з питань запобігання корупції

ОЕСР – Організація економічного співробітництва і розвитку

ЦПК – Центр протидії корупції

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Корупція залишається однією з ключових загроз для сталого розвитку держави, її демократичних інститутів та економічної стабільності. Водночас антикорупційна політика не може бути ефективною без активної участі громадянського суспільства, яке виступає важливою противагою державній бюрократії, джерелом контролю та ініціатором системних змін. Саме тому дослідження взаємодії держави та громадянського суспільства в цьому напрямі є надзвичайно важливим для розроблення нових ефективних моделей публічного управління.

У процесі набуття Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі, значно зростає роль громадянського суспільства як інституційного партнера держави у впровадженні реформ, зокрема в сфері запобігання та протидії корупції. Громадські організації, ініціативні групи, експертні спільноти й незалежні медіа здатні не лише контролювати ефективність антикорупційної політики, але й виступати генераторами рішень та посередниками між владою й суспільством.

Серед представників наукової спільноти, питання участі громадськості і вплив громадянського суспільства на ефективність антикорупційних інституцій було предметом розгляду науковців. Так, В.Абдуллаєв [1] проаналізував законодавчу базу здійснення антикорупційної політики, В. Ортинський [30] - приділив увагу питанням ролі громадянського суспільства та засобів масової інформації у боротьбі із корупцією. О. Іваницька та Ю.Гермаш [17], проаналізувавши громадянське суспільство та масмедіа як інститути запобігання корупції в Україні. Проте дослідження у цій царині залишається актуальним.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз теоретичних засад, оцінка практичних форм участі інститутів громадянського суспільства в антикорупційній політиці України та пошук ключових елементів міжнародного

досвіду для його імплементації в національний контекст.

Завдання дослідження формуються виходячи з мети роботи, а саме:

- З’ясувати сутність, функції та структуру громадянського суспільства як суб’єкта публічного управління.
- Проаналізувати сучасні підходи до формування антикорупційної політики в Україні та світі.
- Дослідити форми участі інститутів громадянського суспільства у протидії корупції.
- Проаналізувати нормативно-правове забезпечення участі громадськості в антикорупційній діяльності.
- Визначити роль громадських організацій, медіа та ініціативних груп у виявленні та запобіганні корупції.
- Оцінити діяльність антикорупційних органів у співпраці з громадськістю.
- На основі світового досвіду взаємодії громадськості та держави в антикорупційній сфері визначити уроки для України.

Об’єктом дослідження є процеси формування та реалізації антикорупційної політики в Україні.

Предмет дослідження - роль інститутів громадянського суспільства у формуванні, реалізації та моніторингу антикорупційної політики на національному та регіональному рівнях.

У процесі написання дипломної роботи було використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що забезпечили всебічний аналіз ролі громадянського суспільства у формуванні та реалізації

антикорупційної політики в Україні та за кордоном. Метод системного аналізу застосовувався для дослідження взаємозв'язку між елементами антикорупційної політики держави та інститутами громадянського суспільства, з метою виявлення їхньої взаємозалежності та впливу один на одного. Для аналізу чинного нормативно-правового забезпечення участі громадськості в антикорупційній сфері використано формально-юридичний метод. Порівняльно-правовий метод дав змогу проаналізувати міжнародний досвід взаємодії держави та громадянського суспільства у сфері антикорупційної політики. Контент-аналіз - застосовувався для вивчення публічних звітів антикорупційних органів (НАБУ, НАЗК, САП), громадських організацій (Transparency International Ukraine, Центр протидії корупції, StateWatch), відкритих баз даних (Є-data, ProZorro, Opendatabot) та публікацій у ЗМІ. Статистичний метод - використовувався для обробки цифрових даних щодо кількості звернень від громадських організацій до антикорупційних органів, кількості антикорупційних розслідувань, ініційованих за участю ГО, результатів громадського моніторингу тощо. Індуктивно-дедуктивний метод допоміг перейти від аналізу окремих прикладів співпраці громадських структур з органами влади до формулювання загальних висновків та узагальнень. Графічний метод застосовувався для візуалізації динаміки звернень ГО до антикорупційних органів та представлення результатів аналізу у вигляді таблиць, схем і графіків.

Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи: вступ, три розділи (сім підрозділів), висновки. Загальний обсяг роботи складає 49 сторінок. Список використаних джерел містить 67 найменувань, в тому числі 10 іноземною мовою. У роботі вміщено 10 рисунків та 5 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Сутність, функції та структура громадянського суспільства

Сучасна Україна перебуває у стані глибоких трансформацій, зумовлених необхідністю подолання системних управлінських криз і викликів, що накопичувалися протягом десятиліть. Одним із ключових завдань держави та суспільства в цей період є утвердження демократичної, правової і соціально орієнтованої держави, в якій активна участь громадянського суспільства виступає фундаментом для сталого розвитку.

Громадянське суспільство є однією з фундаментальних складових демократичного устрою сучасних держав. Його наявність свідчить про високий рівень політичної культури, демократизацію влади та активну участь громадян у прийнятті суспільно важливих рішень. Наукова думка щодо сутності, функцій і структури громадянського суспільства постійно розвивається, адаптуючись до соціально-політичних трансформацій та глобалізаційних викликів.

Поняття «громадянське суспільство» має багатозначний характер, і його трактування змінювалося з часом. У класичному розумінні громадянське суспільство – це сукупність інститутів, організацій та ініціатив, які функціонують незалежно від держави і представляють інтереси громадян у різних сферах суспільного життя. Як зазначає Г. Гегель, громадянське суспільство є сферою реалізації приватних інтересів, що, однак, організуються за певними правовими нормами [8, с.37].

У сучасному розумінні громадянське суспільство розглядається як простір взаємодії між особою, суспільством і державою, в межах якого громадяни можуть реалізовувати свої права і свободи, брати участь у формуванні політики

та здійснювати контроль за діями влади. Визначення Ради Європи трактує громадянське суспільство як «сукупність неприбуткових, добровільних організацій, які діють незалежно від держави з метою відстоювання інтересів громадян» [57].

Словник «Філософія політики» визначає поняття «громадянське суспільство» як «механізм соціальної взаємодії, що складається зі сфери особистого (особливо родини), різноманітних об'єднань, суспільних рухів і публічної комунікації. Громадянське суспільство означає також цінності, відмінні від національних та соціальних. Більше, ніж це роблять націоналізм чи соціалізм, громадянське суспільство – деякі його форми – цінує плюралізм, самообмеження і самоосмислення. Громадянське суспільство розуміють як місце соціальної дії, відносно автономної від держави»[11]

Цікавою є думка А. В. Новіченка про те, що співіснування держави та інститутів громадянського суспільства в сучасному світі – складний процес взаємоконтролю і взаємообмежень, у якому держава – суб'єкт, що володіє владними повноваженнями, дозволяє громадянському суспільству проникати у сферу своєї діяльності за допомогою допуску інститутів суспільства до реалізації державних функцій, у тому числі і функції правоохоронної [29, с. 31].

Як зазначено у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, «громадянське суспільство здатне зробити значний внесок у сталий розвиток держави шляхом надання соціальних послуг, забезпечення здійснення соціального підприємництва, збільшення кількості робочих місць і самозайнятих осіб, поліпшення бізнес-середовища, протидії корупції, сприяння прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування та реалізації інших суспільно корисних проєктів» [26]

Отже, інститути громадянського суспільства являють собою систему організацій, об'єднань, груп та механізмів, які діють у межах громадянського суспільства з метою відстоювання та реалізації громадянських прав, свобод і інтересів, сприяння активній участі населення в суспільному житті, а також

налагодження ефективної взаємодії з органами державної влади.

Серед ключових інститутів громадянського суспільства найбільш доцільно виділити такі:

1) *сім'я* як базовий інститут громадянського суспільства. Так S. Power, E. Muddiman, K. Moles, C. Taylor акцентують увагу на складному та суперечливому положенні сім'ї в літературі про громадянське суспільство. У деяких джерелах сім'я розглядається як наріжний камінь громадянського суспільства. В інших сім'я впевнено позиціонується поза громадянським суспільством, навіть протилежно йому [58, с. 193]. Саме сім'ї відводиться роль провідного інституту, у межах якого закладаються первісні взаємозв'язки, формується сам феномен культури громадянського суспільства;

2) *неприбуткові організації* – це організації, які в процесі діяльності не переслідують комерційні інтересами та займаються різноманітними громадськими питаннями. Вони можуть бути спрямовані на захист прав людей, екологічний захист, благодійну діяльність, освіту, культуру тощо;

3) *громадські об'єднання* – це організовані групи громадян, які мають спільні інтереси та працюють разом для захисту своїх прав і реалізації спільних цілей. Це можуть бути професійні асоціації, профспілки, громадські рухи тощо. Так хорватський науковець В. Gojko зазначає, що в просуванні громадянських цінностей громадські об'єднання відіграють важливу роль задля побудови громадянської культури [59].

4) *благодійні фонди*. До них належать організації, що займаються збором коштів та наданням благодійної допомоги особам або групам осіб, які потребують допомоги. Вони сприяють розвитку соціальних програм, медичному обслуговуванню, освіті та інших гуманітарних ініціатив;

5) *соціальні рухи* – це організовані групи громадян, які активно працюють над розв'язанням конкретних соціальних проблем, таких як права жінок, права меншин, захист навколишнього середовища тощо. Вони здатні мобілізувати громадську свідомість і впливати на прийняття політичних рішень;

6) *незалежні ЗМІ*, які включають незалежні журналістські організації, які

забезпечують об'єктивну і неупереджену інформацію громадянам. Вони виконують важливу роль у контролі діяльності держави, розкритті корупції, формуванні громадської думки та забезпеченні свободи слова. U. Baasanjav наголошує на комунікативних і деліберативних потенціалах та можливостях використання соціальних медіа для громадянських дискурсів, поставлених науковцями в традиції «деліберативної сфери», що розширюється [58, с. 230].

7) *професійні організації* – це асоціації та об'єднання фахівців із різних сфер діяльності, які працюють на захист інтересів своїх членів та сприяють професійному розвитку. Вони відіграють важливу роль у підтримці стандартів якості, етики і професійної відповідальності;

8) *освітні інститути*, до яких відносяться школи, університети, наукові центри та інші освітні установи, які забезпечують навчання, розвиток та передачу знань. Останні сприяють формуванню громадянської свідомості, розвитку критичного мислення та підготовці кваліфікованих фахівців для суспільства;

9) *релігійні організації*, якими є церкви, молитовні громади, духовні організації, які займаються релігійною діяльністю та надають духовну підтримку своїм членам. Їх діяльність спрямована на формування моральних цінностей, духовному розвитку та підтримці громадського благополуччя;

10) *громадські форуми* – це платформи та об'єднання, де громадяни мають можливість висловити свої погляди, обговорити проблеми та приймати спільні рішення;

11) *фонди соціальної підтримки*. Це некомерційні організації, які займаються збором та розподілом фінансових ресурсів для допомоги потребуючим групам населення;

12) *творчі об'єднання*, що сформовані на основі спільного креативного осмислення тих чи інших процесів у суспільстві[29].

Громадянське суспільство виконує низку важливих функцій, що забезпечують сталий демократичний розвиток держави (рис.1.1)

Рис. 1.1. Функції громадянського суспільства

Джерело: складено автором

Захисна функція – захист прав і свобод людини, протистояння узурпації влади;

Комунікативна функція – забезпечення зворотного зв'язку між владою та суспільством;

Соціалізаційна функція – формування активної громадянської позиції, політичної культури;

Посередницька функція – виступає посередником між індивідом та державними інституціями;

Контрольна функція – моніторинг дій влади, боротьба з корупцією та зловживаннями;

Інтеграційна функція – сприяє об'єднанню громадян за спільними цінностями та інтересами [52].

Сучасні підходи до вивчення громадянського суспільства передбачають мультидисциплінарний аналіз – з позицій політології, соціології, економіки та права. У науковій літературі можна виокремити кілька ключових підходів:

- Ліберально-демократичний – базується на ідеї автономії особи та самоорганізації суспільства, де громадянське суспільство обмежує владу держави [60].

- Неоінституціональний – акцентує увагу на інституціоналізації соціальної взаємодії, де громадянське суспільство є структурованою системою норм і правил [62].

- Комунікативний – розглядає громадянське суспільство як простір громадського дискурсу та обговорення суспільно значущих питань [7].
- Мережевий підхід – фокусує увагу на горизонтальних зв'язках і неієрархічних формах взаємодії в межах цифрового суспільства [57].

Ці підходи дозволяють глибше зрозуміти природу громадянського суспільства в умовах глобалізації, цифровізації та політичної трансформації.

Структурно громадянське суспільство охоплює широкий спектр організацій та інституцій, які не входять до системи органів державної влади, але суттєво впливають на функціонування суспільства (рис.1.2)

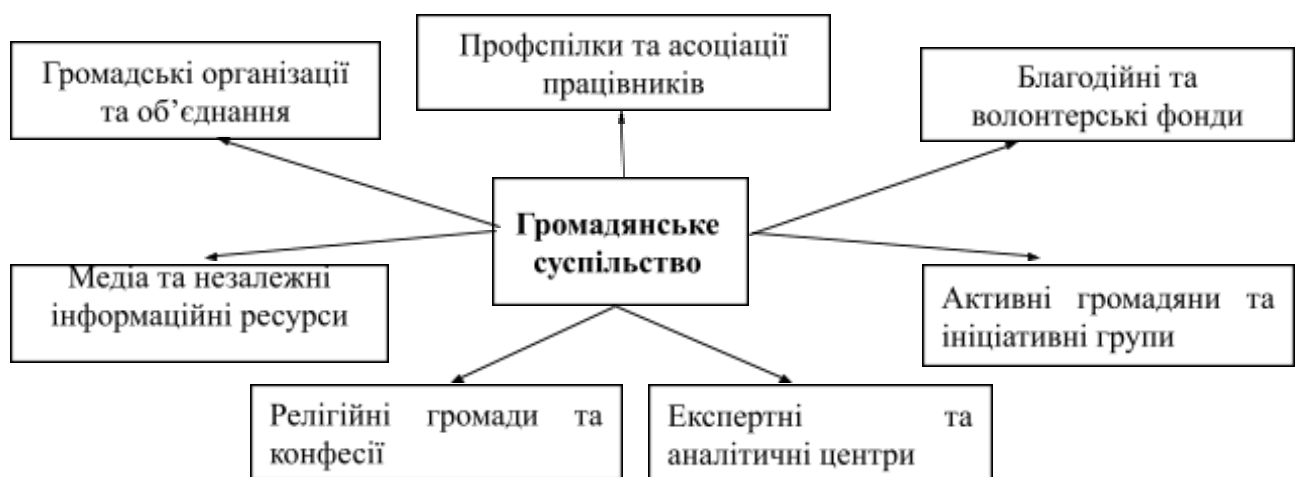

Рис. 1.2. Структура громадянського суспільства

Джерело: складено автором

Громадські організації та об'єднання – неприбуткові організації, що представляють інтереси певних соціальних груп;

Профспілки та асоціації працівників – захищають трудові права громадян;

Благодійні та волонтерські фонди – реалізують соціально важливі ініціативи;

Медіа та незалежні інформаційні ресурси – забезпечують доступ до об'єктивної інформації та виконують роль «четвертої влади»;

Релігійні громади та конфесії – формують морально-етичні засади суспільства;

Експертні та аналітичні центри (think tanks) – продукують незалежну аналітику та впливають на формування публічної політики;

Активні громадяни та ініціативні групи – мобілізуються навколо певних проблем або цілей.

Ці елементи функціонують на засадах добровільності, автономності та участі, що забезпечує гнучкість та адаптивність громадянського суспільства в умовах соціальних змін.

Громадянське суспільство є невід’ємним елементом демократичного устрою, який забезпечує участь громадян у прийнятті рішень, контроль за владою та формування публічної політики. Його структура охоплює широкий спектр організацій та ініціатив, що функціонують на засадах добровільності та самоорганізації. Сучасні підходи до аналізу громадянського суспільства підкреслюють його складність, адаптивність і ключову роль у забезпеченні сталого розвитку держави.

1.2. Основні визначення, принципи та етапи формування антикорупційної політики

У сучасних умовах побудови правової держави та демократичного суспільства антикорупційна політика виступає одним із найважливіших інструментів забезпечення верховенства права, відкритості та прозорості в діяльності державних інституцій. В Україні, де корупція тривалий час залишалася одним із головних бар’єрів на шляху сталого розвитку, формування ефективної антикорупційної політики набуло особливої актуальності в контексті європейської інтеграції та потреби відновлення довіри громадян до влади.

Сутність корупції розглядається вченими з різних поглядів: у соціальному ключі, у політико-економічному, у кримінально-правовому та кримінологічному напрямках (рис. 1.3).

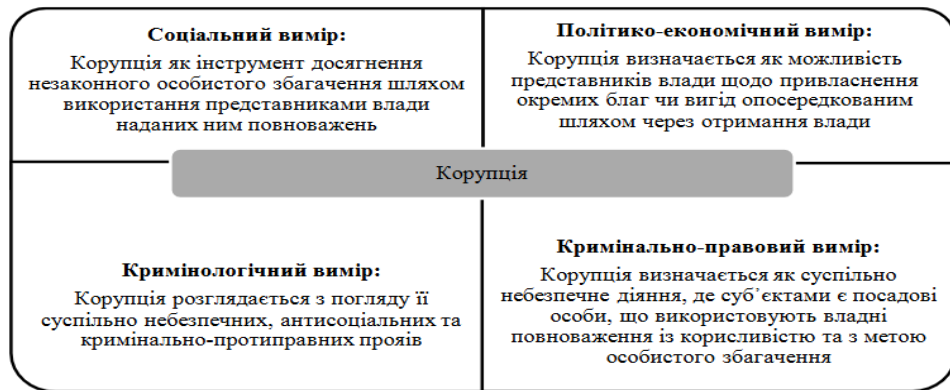

Рис. 1.3. Підходи до визначення сутності корупції в різних вимірах [33].

Категорія «антикорупційна політика» надзвичайно складне і неоднозначне, тому єдиного наукового визначення не має. Так, наприклад, І. Калугіна за використання комплексного підходу при дослідженні та визначенні антикорупційної політики пропонує три взаємопов'язані та взаємозалежні блоки заходів:

1) заходи запобігання корупції, що містять: а) засоби загальної превенції, що проявляються у формуванні справедливої суспільної, політичної, економічної системи, упорядкуванні різних видів суспільних відносин і проведенні раціональної політики у різних сферах суспільного життя; б) заходи спеціальної превенції, що охоплюють психолого-ідеологічний вплив на населення (формування несприйняття корупції у суспільстві), моніторинг корупційних ризиків і проявів, проведення ефективної кадрової політики у системі публічної служби, збільшення ризиковості корупційного діяння, антикорупційна освіта;

2) заходи протидії корупції, що включають в себе розробку і імплементацію ефективного антикорупційного законодавства, розбудову інституційної системи антикорупційної політики, забезпечення належної взаємодії між її елементами;

3) заходи боротьби з корупцією, що забезпечуються шляхом криміналізації корупційних проявів і схем, впровадження і використання

процесуальних процедур і дій, які дозволяють ефективно виявляти і розкривати дані злочини [19].

На рівні законодавства термін «антикорупційна політика» використовується в ряді нормативно-правових актів, серед яких можна назвати Указ Президента «Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки», Закони України «Про запобігання корупції», Антикорупційну стратегію на 2014–2017 роки, а також Державну програму з реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки тощо.

Антикорупційна політика – це сукупність правових, організаційних, адміністративних, освітніх та інших заходів, спрямованих на запобігання, виявлення, розслідування, покарання та мінімізацію наслідків корупційних проявів у суспільстві [65].

Згідно із Законом України «Про запобігання корупції», антикорупційна політика включає формування й реалізацію національних програм, нормативно-правових актів, заходів інституційного розвитку, підвищення правосвідомості населення тощо [39].

Основною метою будь-якої антикорупційної політики є зниження рівня корупції, а в ідеальному випадку – її повне усунення, а також забезпечення захисту прав та інтересів громадян, суспільства і держави від загроз, що виникають унаслідок корупційних проявів. Досягнення цієї мети можливе лише за умови ефективності та результативності антикорупційної політики, що передбачає реалізацію таких завдань:

- створення правової системи, яка б перешкоджала підкупу публічних осіб та громадян під час виборчих процесів і сприяла усуненню корумпованих посадовців;
- запобігання корупційним злочинам, забезпечення неминучості відповідальності за їх вчинення;
- відшкодування шкоди, завданої корупційними правопорушеннями;
- систематичний моніторинг реалізації антикорупційної політики, її

оцінка на предмет ефективності та результативності;

– забезпечення відкритого висвітлення фактів корупції в засобах масової інформації.

Зважаючи на вищезазначене, виділяють заходи антикорупційного характеру на державній службі, що поділяються за напрямками (табл. 1).

Таблиця 1.1.

Заходи щодо запобігання та протидії корупції на державній службі

[33]

Напрямок	Заходи
Правовий	Приведення законодавчо-нормативних актів у сфері державної служби до єдиного стандарту Вдосконалення підходів до проведення атестації держслужбовців. Розробка та прийняття Адміністративно-процедурного кодексу України, що регулював би адміністративні процедури
Превентивний	Усунення факторів, що спричиняють корупційні ризики, запобігання соціальним передумовам корупції
Соціально-економічний	Забезпечення створення передумов щодо розвитку суспільних відносин, за яких правомірна поведінка держслужбовців була б вигідною та соціально престижною. Забезпечення належної оплати праці держслужбовців з метою уникнення виникнення ризиків прояву «клановості» та «кумівства»
Каральний	Побудова ефективної системи протидії корупційним проявам, яка передбачала б не-відворотну відповідальність осіб, які задіяні у вчиненні корупційних діянь та тягнула б за собою негативні соціальні та службові наслідки (введення обмежень щодо просування по кар'єрних сходах, щодо реалізації політичних амбіцій, втрата пенсійного забезпечення)
Забезпечення транспарентності та гласності	Забезпечення транспарентності в процесі прийняття рішень шляхом проведення тендерів, конкурсів. Прозора система прийому на роботу держслужбовців та просування їх по кар'єрних щаблях. Оприлюднення ряду інформації для дотримання принципів громадянського суспільства та утворення сучасного підприємницького середовища. Наявність розширеної системи громадського контролю за діяльністю органів публічної влади. Зведення до мінімуму контактів представників державного управління та громадян із використанням мережі Інтернет
Адаптаційний	Уніфікація структури держслужби України на рахунок відповідності її рекомендаціям та стандартам країн-членів ЄС
Організаційно-управлінський	Стандартизація процедур щодо прийняття управлінських рішень. Оптимізація функцій держслужби на рахунок уникнення найбільш «хабаромістких». Ліквідування функціональних конфліктів у функціонуванні органів виконавчої влади. Уникнення паралелізму в роботі органів державної влади.

	Посилення контролю за достовірністю декларування держслужбовцями власних доходів та витрат
--	--

Формування та реалізація антикорупційної політики має ґрунтуватися на низці ключових принципів, серед яких основними є:

Принцип законності – усі антикорупційні заходи повинні відповідати Конституції та законам України.

Принцип прозорості – забезпечення відкритості діяльності органів державної влади та доступу громадян до публічної інформації [61].

Принцип відповідальності – передбачає невідворотність покарання за корупційні правопорушення.

Принцип системності – антикорупційна політика має охоплювати всі сфери державного управління, економіки та суспільного життя.

Принцип участі громадськості – широке залучення інститутів громадянського суспільства до розробки, моніторингу та оцінки антикорупційної політики [47].

Принцип превентивності – пріоритет запобігання корупції перед її розслідуванням.

Дещо інший підхід до формування принципів пропонує Д. Заброда, яким виокремлено основні ознаки державної антикорупційної політики, серед яких:

- 1) державно-владний, публічний, ситуативний характер, залежність від загального політичного курсу держави та політичної волі її керівників;
- 2) комплексний характер антикорупційних заходів;
- 3) відповідність міжнародним принципам протидії корупції;
- 4) програмний характер;
- 5) закріплення у відповідних правових актах; 6) залучення до формування та реалізації значного кола суб'єктів: як індивідуальних, так і колективних [15].

Процес формування антикорупційної політики передбачає декілька послідовних етапів:

Ідентифікація корупційних ризиків – перший крок – виявлення сфер і процесів, які найбільш уразливі до корупційних проявів. Це здійснюється

шляхом аналізу управлінських процедур, статистичних даних, а також результатів громадського моніторингу.

Розробка стратегічних документів – На основі виявлених ризиків розробляється стратегія антикорупційної політики, наприклад, Національна антикорупційна стратегія України на 2021–2025 роки [25]. Цей документ визначає мету, завдання, пріоритетні напрями та механізми реалізації політики.

Інституціоналізація антикорупційних механізмів. Інституційне забезпечення реалізації антикорупційної політики в Україні здійснюється низкою спеціалізованих органів, зокрема: Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК), Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою (САП), Національним антикорупційним бюро України (НАБУ), Вищим антикорупційним судом (ВАКС), а також Національним агентством з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА). Окрім того, окремі повноваження у сфері протидії корупції реалізуються органами прокуратури та Національною поліцією.

Реалізація антикорупційних заходів є етапом втілення програм у практичну площину, зокрема, впровадження електронного декларування, публічних реєстрів, цифрових послуг (Дія), просвітницьких кампаній тощо.

Моніторинг, оцінювання та коригування політики передбачає регулярне оцінювання ефективності політики за допомогою якісних та кількісних індикаторів (індекси корупції, громадська думка), а також коригування стратегічних документів відповідно до нових викликів [64].

Серед основних функцій державної антикорупційної політики автори монографії «Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування» на чолі з Ю. Ковбасюком виділяють наступні: інформаційно-прогностичну функцію; ідеологічно-виховну функцію; запобіжно-регулятивну функцію; організаційно-охоронну функцію [10, с. 35–36].

У Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека

країни», затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, корупцію віднесено до загроз національній безпеці та національним інтересам України й зазначено, що непослідовність та незавершеність реформ і корупція перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану, унеможливають її стале і динамічне зростання, підвищують уразливість до загроз, підживлюють кримінальне середовище. Боротьбу з корупцією віднесено до основних напрямів зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки. Україна рішуче налаштована на утвердження конституційного принципу верховенства права, рівності усіх перед законом. З метою реалізації конституційних принципів індивідуальної юридичної відповідальності та невідворотності покарання держава буде утверджувати принцип нульової толерантності до корупції, забезпечувати ефективну діяльність органів, що запобігають корупції та протидіють корупційним правопорушенням [38].

Отже, антикорупційна політика – це багатовимірний інструмент державного управління, спрямований на мінімізацію проявів корупції та формування довіри громадян до держави. Її ефективність безпосередньо залежить від системності дій, участі громадськості, політичної волі та інституційної спроможності держави. Особливої актуальності вона набуває у період трансформацій, коли Україна перебуває в процесі євроінтеграції та реформування публічного управління в умовах збройної агресії.

1.3. Форми участі інститутів громадянського суспільства у протидії корупції

Як нами зазначалося раніше, в сучасних умовах формування демократичної, правової та соціальної держави громадянське суспільство відіграє дедалі важливішу роль у забезпеченні прозорості, підзвітності та ефективності публічної влади. Зокрема, однією з ключових сфер впливу інститутів громадянського суспільства є антикорупційна діяльність.

Враховуючи масштаби корупції в Україні, участь громадськості є не лише бажаною, але й необхідною умовою для успішної реалізації антикорупційної політики держави.

Норми міжнародного права зобов'язують держави, зокрема й Україну, вживати заходів для сприяння активній участі окремих осіб і груп осіб, що не належать до державного сектора, таких як громадянське суспільство, неурядові організації тощо, що функціонують на базі громад у запобіганні корупції й боротьбі з нею. Такими заходами є:

- посилення прозорості й сприяння залученню населення до процесів прийняття рішень;
- забезпечення для населення ефективного доступу до інформації;
- проведення заходів з антикорупційної освіти;
- реалізація програм державної освіти в дусі нетерпимості у ставленні до корупції;
- повага, заохочення та захист свободи пошуку, отримання, опублікування та поширення інформації про корупцію;
- забезпечення доступу до органів з протидії корупції для подання ним відомостей, зокрема і анонімно, про корупційні злочини [1].

Проте варто відзначити, що рівень сприйняття та врахування пропозицій антикорупційних організацій серед представників влади досить низький. Опоненти, до яких іноді належать представники уряду, часто дискредитують діяльність організацій громадянського суспільства у таких країнах через їхню залежність від зовнішнього фінансування та відсутність сильної бази підтримки [5].

Система державного управління України у сфері запобігання та протидії корупції формується з урахуванням міжнародного досвіду, при цьому інститути громадянського суспільства в українському науковому дискурсі та нормативно-правовому полі розглядаються як багатофункціональні суб'єкти. Вони одночасно виступають: по-перше, як учасники процесів запобігання, виявлення та боротьби з корупційними проявами; по-друге, як партнери у

взаємодії з органами публічної влади; по-третє, як суб'єкти, що можуть нести відповідальність за вчинення корупційних правопорушень або пов'язаних із ними дій.

Схематично основні форми участі інститутів громадянського суспільства у протидії корупції зобразимо на рис. 1.4

Рис.1.4. Основні форми участі інститутів громадянського суспільства у протидії корупції

Джерело: складено автором

Однією з найважливіших форм участі інститутів громадянського суспільства у протидії корупції є здійснення громадського контролю за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування. Громадські організації, журналісти, активісти, експертні середовища відслідковують факти зловживань, вивчають тендерні закупівлі, викривають конфлікти інтересів. Прикладом такого контролю є діяльність проєктів «DOZORRO», «Наші гроші», «Антикорупційний монітор», що активно використовують відкриті дані для моніторингу закупівель та державних витрат [61]

Інститути громадянського суспільства беруть участь у розробці та експертизі антикорупційних законопроектів, стратегій та програм. Наприклад, Центр протидії корупції (ЦПК) бере активну участь у підготовці антикорупційних ініціатив, впливаючи на порядок денний парламенту [51]. Крім того, інститути громадянського суспільства здійснюють адвокацію змін на рівні законодавства, вимагаючи притягнення до відповідальності високопосадовців, забезпечення прозорості статків, декларування та перевірки доходів.

Ще однією формою участі є антикорупційна освіта, мета якої – підвищення обізнаності громадян щодо форм прояву корупції, механізмів її запобігання, а також формування нульової толерантності до корупційної поведінки. Численні ГО, зокрема Transparency International Ukraine, проводять тренінги, кампанії, публічні обговорення та розробляють навчальні програми для молоді та чиновників [27].

Представники громадянського суспільства можуть бути включені до складу громадських рад, консультативно-дорадчих органів та комісій при органах влади (наприклад, Рада громадського контролю Національного антикорупційного бюро України, яка формується з делегованих представників громадських антикорупційних організацій щорічно шляхом рейтингового інтернет-голосування та покликана здійснювати громадський контроль за діяльністю органу), а також брати участь у публічних консультаціях щодо антикорупційних стратегій. Така участь забезпечує інклюзивність процесів формування політики та врахування суспільного інтересу. Громадські організації здійснюють правову підтримку громадян, які стали жертвами корупції або викривачами. Наприклад, платформа Єдиний портал повідомлень викривачів (Whistleblower Ukraine) надає юридичну та психологічну допомогу викривачам у межах чинного законодавства.

Опрацьовану та згруповану інформацію щодо форм участі інститутів громадянського суспільства у протидії корупції надано в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2.

Класифікація форм участі інститутів громадянського суспільства у протидії корупції

Форма участі	Основні приклади	Інструменти реалізації
Громадський контроль	Моніторинг витрат, виявлення корупційних схем	Портали відкритих даних, журналістські розслідування
Експертиза та адвокація	Розробка антикорупційних стратегій, лобювання законів	Політичний аналіз, участь у слуханнях
Освітня діяльність	Кампанії з нульової толерантності, семінари,	Інформаційні матеріали, тренінги

	вебінари	
Інституційна участь	Членство у громадських радах, консультації з органами влади	Форми громадської участі
Юридичний супровід	Захист викривачів, допомога постраждалим	Юридична підтримка, консультації

До основних форм і методів залучення громадян до функціонування механізмів протидії корупції належать:

- запровадження ефективного механізму участі інститутів громадянського суспільства в проведенні незалежної антикорупційної експертизи нормативних актів;
- залучення громадськості до процесів розслідування корупційних злочинів і правопорушень;
- розробка та реалізація освітніх програм, спрямованих на запобігання корупції;
- формування у громадян нетерпимого ставлення до корупційної поведінки;
- створення та підтримка інтернет-ресурсів, зокрема порталів і веб-сайтів, що висвітлюють актуальні питання антикорупційної діяльності.

Однак для ефективного впровадження зазначених заходів і розв'язання складних завдань у сфері боротьби з корупцією, інститути громадянського суспільства, на наше глибоке переконання, повинні бути наділені реальними і законними повноваженнями

Таким чином, інститути громадянського суспільства відіграють багатофункціональну роль у сфері протидії корупції – від контролю та просвіти до участі у формуванні політик і захисті викривачів. Їх ефективність залежить від рівня відкритості держави, правових гарантій, ресурсної спроможності та розвитку горизонтальної співпраці між різними організаціями. Залучення громадськості є необхідною умовою для побудови дійсно прозорої та відповідальної системи врядування.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ УЧАСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно–правове забезпечення участі громадськості в антикорупційній діяльності

Участь громадськості у протидії корупції є важливим інструментом демократичного контролю за діяльністю органів влади, який забезпечує відкритість, прозорість та підзвітність державного управління. Законодавче врегулювання цієї участі становить важливу складову сучасної антикорупційної політики в Україні. Зокрема, законодавство України передбачає низку інструментів, що дозволяють громадянам не лише здійснювати контроль за діями посадових осіб, але й безпосередньо впливати на антикорупційну політику. Особливої уваги в цьому контексті заслуговують такі аспекти: правовий статус викривачів, діяльність громадських рад, а також цифрові інструменти участі громадян у процесах прозорості.

Конституція України закріплює низку норм, які забезпечують основу для участі громадян у державному управлінні. Так, відповідно до ст. 38, громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами як безпосередньо, так і через своїх представників [21]. Стаття 40 гарантує право на звернення до органів державної влади, що є однією з форм громадської участі у процесах контролю й моніторингу.

Ключовим нормативно–правовим актом, який визначає правові засади участі громадськості в антикорупційній діяльності та відноситься до спеціального законодавства, є Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700–VII [39]. У статті 19 цього Закону зазначено, що інститути громадянського суспільства мають право:

- здійснювати громадський контроль за виконанням

антикорупційного законодавства;

- подавати пропозиції щодо вдосконалення антикорупційної політики;
- брати участь у формуванні складу конкурсних комісій із відбору антикорупційних органів;
- представляти громадськість у громадських радах при державних органах. (рис.2.1)

Рис.2.1. Нормативно–правове забезпечення участі громадськості в антикорупційній діяльності

Крім того, згідно зі статтею 13 цього ж Закону, громадяни можуть повідомляти про факти корупційних правопорушень через механізм викривачів, що забезпечується спеціальним захистом. Правовий інститут викривачів є одним з найбільш дієвих механізмів залучення громадян до викриття корупційних правопорушень. Відповідно до статей 53–53⁷ Закону України «Про запобігання корупції» № 1700–VII [39], викривачем визнається особа, яка за наявності обґрунтованого переконання повідомила про можливі факти корупції або пов'язаних з нею правопорушень. Закон гарантує таким особам:

- анонімність подання інформації;
- правовий і трудовий захист;
- можливість одержання винагороди (за умов дотримання встановлених критеріїв);
- право на державну охорону (у випадку загрози життю чи здоров'ю).

Проте на практиці механізм захисту викривачів стикається з численними труднощами: складна процедура доведення добросовісності повідомлення, ризику переслідування з боку роботодавців, брак ефективного реагування з боку антикорупційних органів. Тому вдосконалення цього інституту є актуальним завданням для законодавця.

Іншим важливим елементом нормативного регулювання є Постанова Кабінету Міністрів України № 996 від 3 листопада 2010 року «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [38]. Цей документ регламентує діяльність громадських рад, які утворюються при органах виконавчої влади і слугують інституційним механізмом співпраці між державою та громадянським суспільством. Через такі ради громадські організації мають можливість висловлювати позицію щодо антикорупційних ініціатив та впливати на їх розробку і реалізацію. Громадські ради при міністерствах, центральних органах виконавчої влади та місцевих адміністраціях мають дорадчі повноваження та можуть:

- брати участь у розробці проєктів антикорупційних стратегій;
- ініціювати громадські експертизи;
- здійснювати контроль за реалізацією антикорупційних заходів;
- представляти громадську думку при формуванні складу конкурсних комісій (зокрема НАБУ, НАЗК, ВАКС).

Також важливим є Закон України «Про доступ до публічної інформації», який забезпечує відкритість дій державних органів і створює умови для громадського моніторингу, в тому числі щодо бюджетних витрат, державних закупівель та призначень [37].

Україна як сторона міжнародних антикорупційних конвенцій зобов'язана

забезпечувати участь громадськості у боротьбі з корупцією. Зокрема, стаття 13 Конвенції ООН проти корупції підкреслює важливість активної участі громадянського суспільства в запобіганні корупції та моніторингу дій влади [20].

Також Група держав проти корупції (GRECO) неодноразово у своїх звітах наголошувала на необхідності посилення ролі громадськості в реалізації антикорупційної політики в Україні.

Незважаючи на наявність розвиненої законодавчої бази, ефективність участі громадськості у протидії корупції стримується низкою факторів. Серед них: низький рівень реалізації законодавчих норм на практиці, недостатня фінансова підтримка інституцій громадянського суспільства, формальний характер консультацій з громадськістю, обмежений доступ до публічної інформації, зокрема у сферах оборони чи безпеки.

У контексті цифрової трансформації державного управління в Україні зростає роль електронних інструментів громадського моніторингу. Основними з них є:

Єдиний державний реєстр декларацій [14] – платформа для громадського контролю за майновим станом посадовців;

Портал відкритих даних data.gov.ua [34] – джерело аналітичної інформації для виявлення ризиків корупції;

Платформа Dozorro [32] – приклад успішної цифрової ініціативи, яка дозволяє громадянам та НГО здійснювати контроль за державними закупівлями;

Система Prozorro – електронна система публічних закупівель, що забезпечує прозорість і змагальність процесів.

Окрім того, активізується застосування краудсорсингових платформ, чат-ботів для повідомлення про корупцію, а також аналітичних дашбордів на основі відкритих даних. Ці інструменти значно спрощують доступ громадськості до контролюючих функцій та сприяють залученню молоді й експертного середовища до боротьби з корупцією.

На перспективу варто вдосконалити:

- механізми захисту викривачів, включно з судовими гарантіями;
- процедури участі громадськості в оцінці антикорупційної політики;
- інструменти цифрової взаємодії між громадськістю та державними органами;
- механізми регулярного моніторингу дотримання владою зобов'язань щодо прозорості та підзвітності.

Таким чином, нормативно–правова база участі громадськості в антикорупційній діяльності в Україні поступово наближається до міжнародних стандартів, проте її реалізація потребує системного вдосконалення. Активна громадська участь є ключовим чинником ефективної антикорупційної політики, а відповідне правове регулювання – необхідною умовою забезпечення прозорості й довіри до влади.

2.2 Роль громадських організацій, медіа та ініціативних груп у виявленні та запобіганні корупції

У контексті постійних викликів, що стоять перед демократичними інститутами, корупція є однією з головних загроз ефективному державному управлінню, правопорядку та сталому розвитку. Одним з ключових суб'єктів протидії корупції виступає громадянське суспільство, представлене громадськими організаціями, незалежними ЗМІ та ініціативними групами. Їхня діяльність істотно підсилює прозорість, підзвітність та відкритість публічної влади, безпосередньо впливають на формування та реалізацію антикорупційних практик.

Громадські організації (ГО) є важливими інституціями, що здійснюють незалежний контроль за діями органів влади, моніторинг розподілу публічних ресурсів, просвітницьку роботу та участь у розробці антикорупційної політики.

Transparency International Ukraine (TIU) є одним із найвпливовіших

прикладів. Організація бере участь у впровадженні інструментів прозорості (наприклад, електронна система публічних закупівель ProZorro, аналітична платформа DOZORRO), що дозволяє виявляти порушення та зловживання в системі закупівель [61].

ГО також розробляють і впроваджують індекси прозорості, рейтинги доброчесності, проводять тренінги для чиновників, журналістів та активістів. Наприклад, Центр протидії корупції (ЦПК) активно розслідує випадки політичної корупції, лобізму, непрозорого фінансування партій та держслужбовців, у 2023 році подав понад 300 звернень до НАБУ та НАЗК [51].

У 2024 році, згідно з дослідженнями соціологічної групи «Рейтинг», найвищу оцінку доброчесності отримали президент України та сфера освіти (6,0), а також сфера медицини (5,4) та органи місцевого самоврядування (5,1). Державну службу загалом оцінили у 4,9, поліцію – у 4,3, а суди – у 3,7 бали. Молодь та мешканці сіл загалом вище оцінюють доброчесність у більшості сфер.

З 24 грудня 2024 року набули чинності Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики суддів (кандидатів на посаду судді), затверджені ВРП № 3659/0/15–24. Ці показники є важливим інструментом для забезпечення прозорості, ефективності та довіри до судової системи.

За результатами Індексу сприйняття корупції 2024 року, більшість сусідніх країн України погіршили свої позиції. Наприклад, Польща та Угорщина втратили 1 бал, а Словаччина – 5 балів. Лише Молдова покращила свої позиції, отримавши 43 бали.

35 балів зі 100 можливих отримала Україна в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2024 рік. У новому дослідженні Transparency International наша країна посідає 105 місце поміж 180 країн [61] та має таку динаміку (рис.2.2.)

Рис.2.2. Динаміка індексу сприйняття корупції.

Джерело: побудовано автором

Так само 35 балів за результатами цього річного дослідження має Сербія. На один бал нас випереджає Домініканська Республіка, тоді як на бал менше набрали Алжир, Бразилія, Малаві, Непал, Нігер, Таїланд і Туреччина.

Таким чином, після відчутного приросту на три бали у 2023 році вже у 2024-му Україна дещо втратила позиції в антикорупційній боротьбі. Основними ж драйверами змін залишаються реформи, спрямовані на євроінтеграцію і виконання міжнародних зобов'язань.

Станом на 2024 рік в Україні офіційно зареєстровано понад 80 000 громадських організацій, з яких близько 2 500 прямо або опосередковано займаються питаннями протидії корупції (за даними Мінюсту України, 2023).

Transparency International Ukraine стала ініціатором впровадження ProZorro – електронної системи державних закупівель, що охоплює 100% державних закупівель в Україні. Станом на 2024 рік ProZorro забезпечила економію бюджетних коштів у розмірі понад 200 млрд грн з моменту впровадження системи [61].

Аналітична система DOZORRO, розроблена спільно з ГО та державними інституціями, зібрала понад 50 000 повідомлень про порушення у сфері публічних закупівель, з яких понад 35% були передані до контролюючих або правоохоронних органів для подальших дій.

Незалежні засоби масової інформації, зокрема журналістика розслідувань, відіграють роль неформального «четвертого стовпа» влади. Журналістські

розслідування стали джерелом викриттів резонансних корупційних схем, що зумовлювало політичні відставки, дисциплінарні стягнення та судові розслідування.

Bihus.Info, Слідство.Інфо, Наші Гроші з Денисом Бігусом – це медіаплатформи, що регулярно оприлюднюють факти розкрадань бюджетних коштів, конфлікту інтересів у владі, прихованих активів та незаконного збагачення. Наприклад, у 2023 році Bihus.Info опублікували розслідування про зловживання в Міністерстві оборони щодо закупівель продовольства для ЗСУ, що призвело до гучного скандалу та кадрових змін [55].

Незалежні ЗМІ використовують освітні формати, аналітичні платформи, інтерактивні бази даних, що сприяє залученню громадськості до антикорупційної активності та тиску на владу.

Ініціативні групи зазвичай формуються стихійно, у відповідь на конкретні корупційні події. Вони організовують протестні акції, флешмоби, інформаційні кампанії, а також кампанії впливу через соціальні мережі. Вони не мають формального статусу, однак часто є більш мобільними, емоційно зарядженими та здатними швидко фокусувати увагу суспільства на проблемі.

У 2020–х роках резонансною стала кампанія «Хто замовив Катю Гандзюк?», яка перетворилася з локальної ініціативи у всеукраїнський громадський рух, що тиснув на правоохоронні органи для розслідування нападу на активістку. Кампанія вплинула на зміну керівництва у прокуратурі та підвищила увагу до безпеки правозахисників.

Аналогічно, ініціативи на кшталт «Активна громада», «Чесно», «Декларації під контролем» впроваджують моніторингові механізми доброчесності депутатів, суддів, держслужбовців, активно використовуючи інструменти відкритих даних та блокчейн-рішень.

Громадські структури та медіа активно взаємодіють із такими органами, як Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Вищий антикорупційний суд (ВАКС). Вони надають експертизу, інформацію, скарги, а також є членами громадських

рад при цих установах.

У 2023–2024 роках НАЗК розширило співпрацю з ГО через програму «Декларації під контролем», що дозволяє громадянам автоматизовано перевіряти декларації посадовців і повідомляти про підозрілі активи.

Центр протидії корупції (ЦПК) у 2023 році подав 312 звернень до правоохоронних органів, ініціював більше 40 судових процесів проти посадовців, викрив 7 випадків незаконного збагачення високопосадовців, здійснив 20 незалежних антикорупційних розслідувань [51].

Інформацію про діяльність антикорупційних Громадських організацій надано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Діяльність ключових антикорупційних ГО у 2023 р.

Назва організації	Кількість звернень до НАБУ/НАЗК	Кількість аналітичних звітів	Справи, передані до суду
Transparency Int. Ukraine	215	42	9
Центр протидії корупції	312	58	11
ЧЕСНО	168	31	4

Незалежні медіа, зокрема журналістські проекти, активно застосовують цифрові методи збору та верифікації інформації, такі як OSINT (open-source intelligence), аналіз метаданих, блокчейн-інструменти для перевірки документів, а також автоматизований моніторинг декларацій.

Bihus.Info у 2023 році оприлюднив понад 70 журналістських розслідувань, з яких:

- 14 розслідувань стали підставою для відкриття кримінальних проваджень,
- 8 розслідувань призвели до кадрових змін в органах влади,
- сумарна сума викритих збитків становила понад 1,2 млрд грн.

Наприклад, розслідування щодо завищених цін на харчування для ЗСУ викликало загальнонаціональний резонанс, що спричинило: звільнення 3

посадовців МОУ, аудит на загальну суму 23 млрд грн закупівель у 2023 році, початок досудового розслідування НАБУ [55].

Ініціативні групи, як правило, використовують інструменти цифрової мобілізації – соціальні мережі, краудсорсингові платформи, онлайн-петиції. Наприклад, кампанія «Декларації під контролем», започаткована ГО та ініціативними активістами, дозволяє громадянам через веб-інтерфейс перевіряти декларації чиновників. Протягом 2022–2024 років через цю платформу було виявлено понад 17 000 потенційних порушень, з яких:

- 2 341 випадок передано до НАЗК,
- 430 справ передано до НАБУ,
- 94 справи – у судовому провадженні.

Інша ініціатива – рух «ЧЕСНО» – у рамках проекту «Політична доброчесність» проаналізував 98% виборчих списків на парламентських виборах 2019 року та 100% голосувань Верховної Ради за 2022–2023 роки, ідентифікувавши понад 600 випадків конфлікту інтересів.

Динаміку звернень громадських організацій до правоохоронних органів за 2019-2023 рр. надано на рис. 2.3.

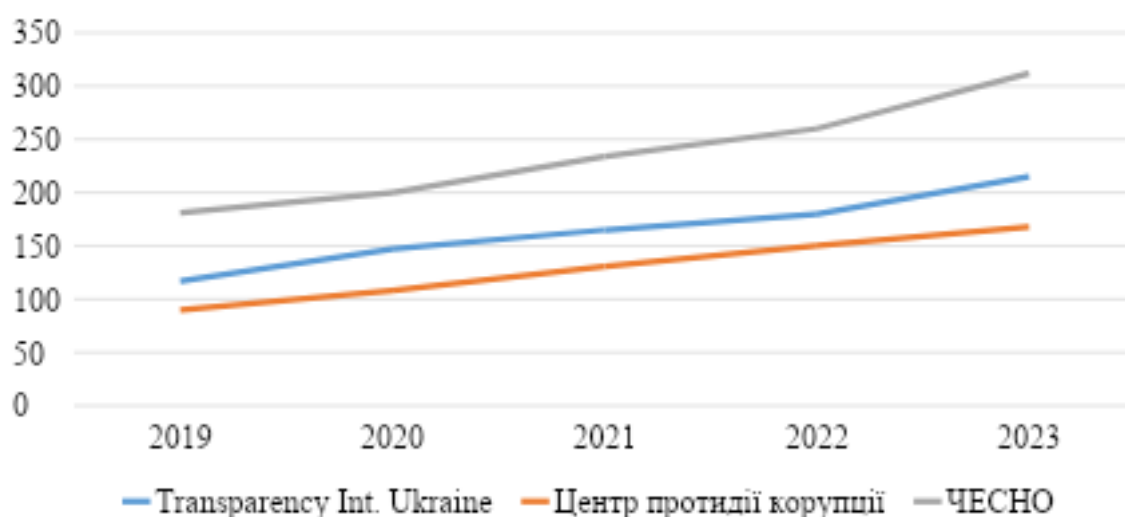

Рис 2.3. Динаміку звернень громадських організацій до правоохоронних органів за 2019-2023 рр.

Рис. 2.3. демонструє динаміку звернень трьох ключових антикорупційних громадських організацій до правоохоронних органів упродовж 2019–2023 років. Видно сталу тенденцію до зростання активності, що свідчить про посилення ролі громадянського суспільства в антикорупційній діяльності.

Налагоджена співпраця між громадянським суспільством та антикорупційними органами є запорукою ефективного реагування на виклики. Зокрема, у 2024 році НАЗК впровадило новий формат взаємодії з ГО – «Е-партнерство», що дозволяє акредитованим ГО: отримувати доступ до внутрішньої аналітики декларацій, користуватись API доступом до баз реєстрів, подавати спільні подання про порушення.

Крім того, 42% справ НАБУ у 2023 році було ініційовано на основі заяв громадських організацій або журналістських розслідувань (звіт НАБУ, 2024).

Цифровізація, відкритість даних та зростання громадянської свідомості значно розширили інструментарій громадських організацій, медіа та ініціативних груп у боротьбі з корупцією. Аналітичні платформи, публічні моніторинги, електронні системи контролю дозволяють виявляти порушення на ранніх етапах, створювати системний тиск на владу, формувати політичну волю до змін.

Антикорупційна ефективність ГО та медіа напряму залежить від доступу до публічних реєстрів, безпеки активістів, сталого фінансування, підтримки з боку міжнародних партнерів.

Інституції громадянського суспільства, медіа та ініціативні групи утворюють трикутник антикорупційного впливу, що суттєво доповнює державну антикорупційну інфраструктуру. Їхня незалежність, мобільність, цифрова активність та довіра суспільства надають їм переваги в ранньому виявленні корупції, мобілізації громадської думки та ініціюванні реформ.

Для підвищення ефективності цієї діяльності держава має гарантувати безпеку активістів і журналістів, фінансову сталість ГО, доступ до публічної інформації, механізми участі громадськості у формуванні політики.

2.3. Діяльність антикорупційних органів у співпраці з громадськістю

Після Революції Гідності в Україні була сформована нова система антикорупційних органів, ключовими з яких є: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) та Вищий антикорупційний суд (ВАКС). Їхня діяльність не лише спрямована на виявлення і покарання корупційних злочинів, а й дедалі більше орієнтована на взаємодію з громадським сектором.

Антикорупційні органи України за останні роки систематизували формати співпраці з громадськістю (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Формати співпраці антикорупційних органів України з громадським суспільством

Наприклад, при НАБУ діє Рада громадського контролю, яка з 2020 року проводить понад 60% зовнішніх оцінок ефективності роботи бюро, а її члени мають доступ до матеріалів дисциплінарних проваджень і засідань Дисциплінарної комісії НАБУ [28].

За даними Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), лише у 2023 році:

- понад 42% ініційованих перевірок декларацій розпочато за зверненнями громадських організацій або журналістських розслідувань;
- більше 1200 звернень громадськості опрацьовано в рамках антикорупційної перевірки державних закупівель;
- 6 платформ громадського моніторингу (DOZORRO, Spending.gov.ua, Ring.org.ua тощо) стали основним джерелом для початку внутрішніх перевірок [28].

За даними НАБУ, у 2022–2023 роках:

- 48% кримінальних проваджень були відкриті на основі публічних викриттів журналістів або даних від ГО;
- понад 300 випадків співпраці з ГО зафіксовано в контексті досудових розслідувань;
- у межах меморандумів із TI Ukraine, ЦПК, Bihus.Info та іншими ГО підготовлено 17 спільних аналітичних звітів [28].

Динаміка частки справ НАБУ, відкритих за зверненнями громадськості, наведена на рис. 2.5

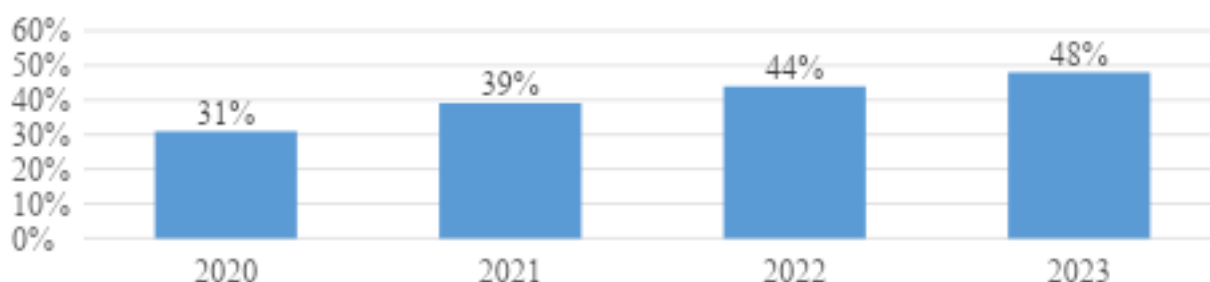

Рис. 2.5. Частка справ НАБУ, відкритих за зверненнями громадськості (2020–2023)

Одним із найуспішніших прикладів співпраці стало впровадження

аналітичної платформи ProZorro та DOZORRO, до якої громадські організації надають аналітичні висновки щодо порушень у закупівлях. За даними ТІ Ukraine через DOZORRO користувачі подали понад 80 000 скарг на порушення у закупівлях, близько 30% скарг лягли в основу перевірок ДАСУ та НАЗК [61].

Інший приклад - ініціатива НАЗК «Е-партнерство» (запущена у 2023 році), яка надає ГО доступ до внутрішніх даних і дозволяє подавати спільні запити про конфлікти інтересів, включно з:

- API-доступом до Єдиного державного реєстру декларацій,
- автоматизованим моніторингом закупівель з алгоритмами ризик-аналізу,
- платформою взаємодії з громадськими експертами [28].

Національне бюро продовжує взаємодію зі студентськими спільнотами. Це важливо з огляду на розширення штату працівників та виховання молоді, нетолерантної до корупції.

В Україні open data стали основою для численних спільних антикорупційних ініціатив між державою та громадянським суспільством, особливо після прийняття Закону України «Про доступ до публічної інформації у формі відкритих даних та запуску національного порталу відкритих даних (data.gov.ua).

Система публічних закупівель ProZorro стала флагманом відкритих даних в Україні. Завдяки їй усі тендери проводяться онлайн, а дані доступні в реальному часі. На базі ProZorro ГО створили платформу DOZORRO, яка об'єднує:

- аналітичні модулі для виявлення підозрілих тендерів;
- базу громадських моніторів у регіонах;
- механізми звернень до контролюючих органів (ДАСУ, АМКУ тощо).

За даними Transparency International Ukraine, у 2023 році через DOZORRO було подано понад 25 тис. звернень щодо сумнівних закупівель. З них у понад 30% випадків було розпочато офіційні перевірки [61].

Аналітичні сервіси YouControl та Ring.org.ua базуються на обробці

відкритих реєстрів (ЄДР, реєстр судових рішень, реєстр декларацій, податкові реєстри тощо). ГО, зокрема Центр протидії корупції (ЦПК), активно використовують ці інструменти для складання профайлів чиновників, аналізу тендерної змови та виявлення сумнівних бізнес-зв'язків.

У 2022 році за допомогою Ring.org.ua виявлено понад 200 потенційних конфліктів інтересів у деклараціях державних службовців [51].

Система е-декларацій - одна з найвідоміших open data-ініціатив, що дозволила аналізувати доходи, витрати та майно державних посадовців. З 2023 року НАЗК запровадило відкритий API-доступ для ГО, що дало змогу автоматизовано порівнювати дані декларацій з іншими реєстрами; формувати risk-оцінку; здійснювати civic monitoring декларацій.

Понад 40% ініційованих НАЗК перевірок у 2023 році здійснено на підставі аналітичних довідок громадських організацій [31].

Узагальнену інформацію щодо результатів та аналітики ефективності взаємодії антикорупційних органів з громадськістю надано в табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати та аналітика ефективності взаємодії антикорупційних органів з громадськістю

Open data-проект	Громадський партнер	Кількість звернень (2023)	Кількість перевірок/реакцій	Рівень впливу (оцінка)
DOZORRO	Transparency International Ukraine	25 000+	7 500+	Високий
YouControl/Ring.org.ua	Центр протидії корупції	~2 000 аналітичних запитів	200+ кейсів передано в НАБУ	Високий
Е-декларації + API	НАЗК + ГО (ТІ, ЦПК, Автомайдан)	1 400+	600+ перевірок	Середній/високий
Spending.gov.ua	Локальні ініціативи та журналісти-розслідувачі	~900	~150 реакцій НАЗК/ДАСУ	Середній

Джерело: узагальнено на основі публічної звітності ГО та антикорупційних органів (ТІУ, НАЗК, ЦПК, 2023–2024).

Open data-проекти демонструють синергію між державними та недержавними суб'єктами:

- громадськість надає аналітичну експертизу та цифрові інструменти моніторингу;
- держава забезпечує доступність даних і правове реагування;
- разом формують механізми публічного контролю в режимі реального часу.

Особливо ефективною виявилась модель державно-громадських меморандумів, наприклад: Меморандум між НАЗК та ЦПК щодо обміну аналітикою; Партнерство ТІУ і Міністерства економіки у сфері прозорих закупівель.

Попри досягнення, розвиток антикорупційних open data-проектів стикається з такими труднощами:

- неструктурованість і застарілість деяких реєстрів;
- відсутність стабільного фінансування аналітичних інструментів ГО;
- політичний тиск на адміністраторів реєстрів;
- низький рівень цифрової грамотності на місцях.

Для підвищення ефективності передбачено:

- створення єдиного антикорупційного дата-хабу;
- відкриття нових API з боку Мін'юсту, МВС та судової системи;
- посилення кібербезпеки та захисту даних;
- впровадження автоматизованого risk-scoring для держслужбовців.

Загалом, співпраця між антикорупційними органами та громадянським суспільством демонструє позитивну динаміку. Проте існує низка викликів, які обмежують її ефективність:

- політичний тиск на окремі органи (особливо під час змін уряду або ВРУ),
- брак системного фінансування незалежних ГО,
- загроза безпеці викривачів та журналістів,
- відсутність єдиного каналу обміну структурованими даними.

Підсумовуючи зазначимо, що перелік ефективних механізмів взаємодії громадянського суспільства з державою у формуванні та реалізації антикорупційної політики, згрупований за типами впливу надано на рис. 2.6.

Участь громадськості в дорадчих органах – Громадські ради при антикорупційних інституціях (НАБУ, НАЗК, РНБО, ВРУ).– Прикладом слугує Громадська рада доброчесності при ВККС, Громадська наглядова рада при НАБУ.

Публічні консультації та обговорення антикорупційних стратегій – Державні органи зобов'язані проводити консультації з громадськістю (відповідно до ЗУ «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації»).

Меморандуми про співпрацю між ГО та органами влади. Наприклад, меморандуми Transparency International Ukraine з ДБР та НАЗК.

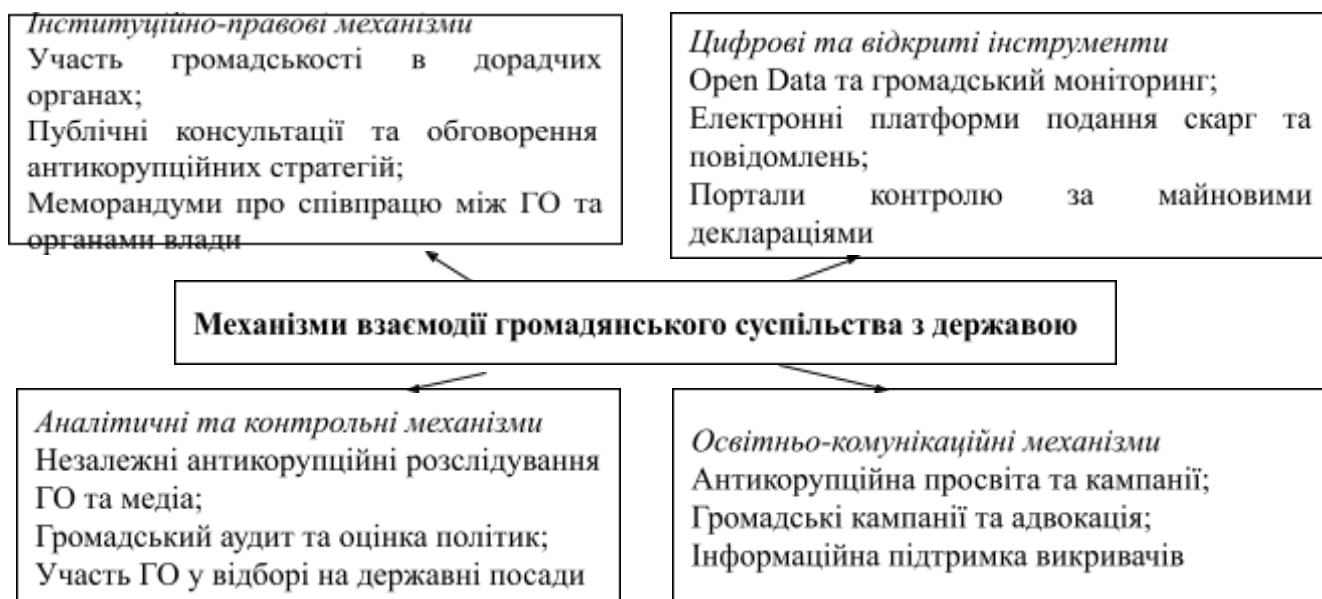

Рис. 2.6. Ефективні механізми взаємодії громадянського суспільства з державою

Open Data та громадський моніторинг – Аналітика баз даних ProZorro, Є-data, clarity-project, Opendatabot, Spending.gov.ua. Прикладами є виявлення корупційних схем на держзакупівлях через civic tech-ініціативи.

Електронні платформи подання скарг та повідомлень – е-Звернення до НАБУ, НАЗК; система «е-Звернення»; чат-боти для викривачів.

Портали контролю за майновими деклараціями – Monitordeclarations, декларації НАЗК з аналізом ризиків.

Серед аналітичних та контрольних механізмів слід виділити незалежні антикорупційні розслідування ГО та медіа, що представлений Центром протидії корупції, Bihus.info, Слідство.Інфо. Результати розслідувань часто стають підставами для відкриття справ.

Громадський аудит та оцінка політик - Звіти, shadow reports, громадські індикатори ефективності реформ. Наприклад, оцінка виконання Антикорупційної стратегії ГО «StateWatch».

Участь ГО у відборі на державні посади – Наприклад, незалежні експерти в комісіях з добору на посади суддів, прокурорів, САП.

Блок освітньо-комунікаційних механізмів представлений Антикорупційною просвітою та кампаніями такими як марафони доброчесності, воркшопи, відеокурси, школи антикорупції.

Громадські кампанії та адвокація – петиції, звернення, адвокація законодавчих змін (наприклад, кампанії «Автомайдану» чи «Руху Чесно»).

Інформаційна підтримка викривачів – це Юридична допомога, платформи для безпечного повідомлення про корупцію.

Ефективність взаємодії громадянського суспільства з державою залежить від рівня відкритості інституцій; стабільності нормативно-правового забезпечення; цифрової інтеграції даних та спроможності ГО до аналітики й мобілізації суспільної думки.

Попри всі труднощі, міжнародні організації, зокрема ЄС та USAID, активно підтримують розвиток співпраці між ГО та антикорупційними інституціями України. Так, у 2023 році в межах програми ENGAGE було надано понад 3 млн доларів США на розвиток цифрових антикорупційних інструментів та підтримку ГО [66].

Співпраця антикорупційних органів з громадськістю перетворюється з

формальної до системної аналітичної взаємодії, яка базується на цифрових даних, експертизі громадських аналітиків та підтримці громадської довіри. Ефективна комунікація, прозорість дій держави та цифрова інтеграція є запорукою успішної реалізації антикорупційної політики.

У довгостроковій перспективі розвиток механізмів такої співпраці може стати ключовим елементом інституційної стійкості антикорупційної системи України.

РОЗДІЛ 3

СВІТОВИЙ ДОСВІД ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДСЬКОСТІ ТА ДЕРЖАВИ В АНТИКОРУПЦІЙНІЙ СФЕРІ ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Глобальний досвід протидії корупції свідчить, що ефективна взаємодія між державою та громадянським суспільством є ключовим чинником побудови прозорої та підзвітної системи врядування. У сучасних умовах співпраця з неурядовими організаціями, журналістами-розслідувачами, активістами та аналітичними центрами не лише посилює державні інституції, а й забезпечує суспільний контроль, підвищує довіру до влади та створює умови для сталої антикорупційної політики.

В країнах ЄС одним з основних інструментів участі громадськості є інституційна участь ГО в державних антикорупційних стратегіях. Наприклад:

- У Румунії Антикорупційна дирекція (DNA) формує щорічні публічні звіти, до яких входять аналітичні огляди, підготовлені спільно з ГО, зокрема Expert Forum.

- У Литві та Словаччині при антикорупційних відомствах діють громадські ради, що мають консультативно-наглядові функції.

У 2022 році Литва посіла 34-е місце у глобальному Індексі сприйняття корупції (CPI), а Румунія – 63-є, що пов'язано з активною участю громадськості у формуванні антикорупційної політики (Transparency International, 2023).

У США діє низка законодавчих актів, які забезпечують широкі повноваження громадськості у сфері контролю над урядом, громадські організації активно співпрацюють з урядовими структурами в рамках законодавчих програм, які підтримують прозорість та підзвітність державних установ :

- Закон Freedom of Information Act (FOIA) забезпечує відкритий доступ до інформації державних органів.
- Аналітичні центри (наприклад, Government Accountability Project,

Project on Government Oversight) мають прямі канали комунікації з Конгресом.

- Запроваджено фінансування громадських антикорупційних програм за державний рахунок, за умови незалежного аудиту.

У 2023 році майже 60% розслідувань, ініційованих Офісом генерального інспектора США, базувалися на зверненнях та аналітиці від ГО (OIG, 2024).

Грузія є прикладом країни, яка успішно використала громадську участь як частину системної трансформації:

- ГО Transparency International Georgia і IDFI залучаються до аудиту державних витрат, включаючи моніторинг ProZorro-подібної платформи e-Procurement.

- Існує публічний реєстр лобістів, доступ до якого мають неурядові аналітичні структури.

Після реформ 2012–2015 років, за оцінками Світового банку, рівень побутової корупції в Грузії знизився більш ніж на 70%.

У Південній Кореї держава інвестувала в створення цифрових каналів участі громадян у контролі:

- Система Clean Portal дозволяє подання електронних заяв про корупцію, що автоматично пересилаються до Комісії з етики державної служби.

- Платформа People's Idea Box – цифровий інструмент для збору ідей від громадськості з подальшим аналізом урядом.

У 2022 році 35% усіх виявлених корупційних порушень були подані через онлайн-сервіси (Anti-Corruption and Civil Rights Commission, 2023).

Попри виклики, країни з високим рівнем корупції теж демонструють успішні приклади:

- У Кенії платформа Open Contracting Kenya діє в партнерстві з ГО та журналістами-розслідувачами (Africa Data Hub).

- У Нігерії ініціатива Follow the Money залучає громади до моніторингу бюджетів місцевих проєктів.

Завдяки цим ініціативам вдалось повернути понад 15 млн доларів, витрачених нецільово (World Bank, 2022).

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) рекомендує державам-членам впроваджувати:

- «Національні антикорупційні платформи», відкриті для громадськості;
- індикатори ефективності взаємодії (наприклад, частка розслідувань, ініційованих ГО);
- національні дата-хаби для антикорупційної аналітики.

У країнах ОЕСР понад 40% антикорупційних справ у 2021 році були запущені за даними, наданими недержавними акторами (OECD, 2022).

Таблиця 3.2.

Порівняння моделей взаємодії ГО-держава в антикорупційній сфері (вибрані країни)

Країна	Модель взаємодії	Інституційні механізми	Цифрові інструменти	Приклади успішної взаємодії	Джерело фінансування ГО
Литва	Консульта-тивна	Громадські ради при антикорупцій-них органах	Портал електронного декларування	Розробка антикорупційної стратегії за участю ГО	Частково держбюджет, ЄС
США	Правова й адвокаційна	Закон FOIA, незалежні інспекційні органи	Платформи звернень та розслідувань	Внесення змін до законів після адвокації POGO	Гранти, приватні фонди
Грузія	Операційна та аналітична	Прямий аудит держзакупівел ь за участю ГО	E-procurement, публічний реєстр лобістів	Моніторинг держсектору через платформу TI Georgia	Міжнародні донори
Південна Корея	Техноінтегра тивна	Комісія з етики, обов'язковий civic input	Clean Portal, People's Idea Box	35% викриттів здійснено через онлайн-звернен ня	Державне фінансування
Кенія	Громадський моніторинг	Партнерства з місцевою владою	Open Contracting Kenya	Повернення \$5 млн через моніторинг ГО	Donor-driven (USAID, WB)
Нігерія	Громадянсь ка мобілізація	Публічні кампанії підзвітності	Follow the Money, civic data portals	Вплив на місцеві бюджети в 10 регіонах	Donor-driven, краудфандинг

За даними табл. 3.1, Литва і Грузія демонструють сталу інституційну інтеграцію ГО в державне управління; США та Південна Корея спираються на законодавчі механізми та інновації у цифровізації взаємодії; Кенія та Нігерія ілюструють успішні приклади громадської участі в умовах слабких інституцій завдяки підтримці ззовні та мобілізації на місцях.

Щодо Швеції, то це країна, яка є найменш ураженою корупцією. В країні громадський контроль є надзвичайно ефективним як державного, так і приватного секторів. Ключову роль у громадському контролі відіграють засоби масової інформації, церква та громадська думка. [23, с. 100]. Законодавство захищає свободу преси, що дозволяє ЗМІ ефективно висвітлювати будь-які порушення, сприяючи підзвітності та прозорості. Шведське суспільство демонструє низьку толерантність до корупції. Громадська думка тисне на чиновників та бізнесменів, спонукаючи їх дотримуватись високих стандартів поведінки. У суспільстві панує культура підзвітності та відкритості, яка формує високі вимоги до етики і прозорості.

В Австрії за участю представників громадських організацій використовують неформальний підхід до антикорупційної освіти в закладах освіти як основу виховання нульової толерантності до корупції [23, с. 101]. Неформальні методи, такі як тренінги, інтерактивні семінари та дискусії, допомагають молоді глибше зрозуміти наслідки корупції та сформувати етичні цінності. Таким чином, головною метою антикорупційної освіти є не лише інформування, а й формування стійкої позиції проти корупції серед молодого покоління. Завдяки цьому учні засвоюють, що корупція неприйнятна на всіх рівнях, і стають більш підготовленими до боротьби з нею у дорослому житті[49].

В цілому, аналізуючи зазначене вище, громадянське суспільство є незамінним елементом антикорупційної політики, яке виконує функцію громадського контролю за діяльністю державних органів та забезпечує підзвітність і прозорість. Україна має значний потенціал для покращення взаємодії громадянського суспільства з антикорупційними інституціями, що

сприятиме подальшому зниженню рівня корупції. В умовах сучасної демократії боротьба з корупцією вимагає комплексного підходу, що базується на скоординованій діяльності державних антикорупційних органів і ефективному залученні громадськості.

Таким чином, Інституціоналізація громадської участі – громадські ради, меморандуми, спільні антикорупційні платформи забезпечують сталість та ефективність співпраці.

Цифровізація сприяє охопленню більшої кількості громадян, полегшує доступ до інформації та пришвидшує реагування.

Аналітична автономія ГО – важливий чинник для незалежного контролю та критичного оцінювання дій влади.

Фінансова підтримка з боку держави або донорів – необхідна для довгострокових програм громадського моніторингу.

Мультиакторність – залучення журналістів, академічних установ, IT-фахівців разом з ГО значно розширює ефект антикорупційної співпраці.

На основі аналізу міжнародного досвіду, для України доцільно:

- закріпити на рівні законодавства механізми інституційного партнерства (наприклад, постійні громадські ради при НАБУ, НАЗК, САП);
- створити єдиний дата-хаб антикорупційної аналітики, до якого матимуть доступ уповноважені ГО;
- посилити державну підтримку civic tech-інструментів (подібно до корейських моделей);
- стимулювати локальні антикорупційні ініціативи за зразком Кенії чи Нігерії;
- узгодити діяльність з рекомендаціями ОЕСР та Європейської комісії.

В цілому, аналізуючи зазначене вище, громадянське суспільство є незамінним елементом антикорупційної політики, яке виконує функцію громадського контролю за діяльністю державних органів та забезпечує підзвітність і прозорість. Україна має значний потенціал для покращення

взаємодії громадянського суспільства з антикорупційними інституціями, що сприятиме подальшому зниженню рівня корупції. В умовах сучасної демократії боротьба з корупцією вимагає комплексного підходу, що базується на скоординованій діяльності державних антикорупційних органів і ефективному залученні громадськості.

В Україні громадські організації, активісти та журналісти є важливими партнерами держави у цьому процесі, оскільки вони сприяють формуванню підзвітності та прозорості через контроль за діяльністю державних органів. Українське законодавство передбачає різні форми участі громадян у протидії корупції, як-от право повідомляти про корупційні правопорушення, запитувати інформацію, проводити громадські експертизи та інше. Однак, реальна участь громадян у цій сфері обмежується проблемами правозастосування та недостатньою підтримкою суспільства[49].

Успішна боротьба з корупцією можлива лише за умови активної та прозорої взаємодії між антикорупційними органами та громадянським суспільством. Наявність платформ для спільної роботи, таких як Рада громадського контролю при НАБУ, сприяє обміну інформацією та підвищує рівень довіри громадськості до державних інституцій

ВИСНОВКИ

У ході дослідження взаємодії громадянського суспільства та держави у сфері антикорупційної політики було досягнуто поставленої мети - проаналізовано теоретичні засади, оцінено практичні форми участі інститутів громадянського суспільства в антикорупційній політиці України, а також окреслено ключові елементи міжнародного досвіду для його імплементації в національний контекст. Основні висновки можна узагальнити наступним чином:

- Громадянське суспільство є системою інститутів, що функціонують автономно від держави, але сприяють демократичному контролю над владою, зокрема через антикорупційну діяльність. Його структура включає громадські організації, медіа, ініціативні групи, аналітичні центри та інші суб'єкти.

- Антикорупційна політика сучасної держави ґрунтується на таких принципах, як верховенство права, прозорість, підзвітність, відкритість інформації, доброчесність і співпраця з громадськістю. Її формування проходить у кілька ключових етапів: від діагностики проблем до розроблення, впровадження та оцінки результатів політики.

- Форми участі громадянського суспільства в антикорупційній політиці охоплюють інституційний контроль, громадський моніторинг, участь у розслідуваннях, цифрові інструменти відкритих даних, адвокаційні кампанії, а також експертизу та оцінку політик.

- Україна створила базові нормативно-правові умови для участі громадськості в антикорупційній політиці (Закони України «Про запобігання корупції», «Про доступ до публічної інформації», інші). Проте рівень їх імплементації є неоднорідним.

- Громадські організації, журналісти-розслідувачі та ініціативні групи відіграють ключову роль у виявленні корупційних правопорушень, здійсненні громадського нагляду, аналітиці публічних закупівель (через open data),

моніторингу декларацій та адвокації змін у законодавстві. Приклади діяльності таких структур, як Transparency International Ukraine, Центр протидії корупції, Bihus.info, підтверджують високий рівень їх ефективності.

– Установлено, що ефективність діяльності антикорупційних органів значно підвищується за умови системної співпраці з громадськістю. Водночас така взаємодія має місцями декларативний характер і потребує поглиблення інституційних механізмів - зокрема, через публічні консультації, участь громадськості у відборі кадрів, громадський аудит реалізації антикорупційної стратегії.

– Успішні приклади взаємодії держави та громадськості в антикорупційній сфері демонструють такі країни, як Литва, Грузія, Південна Корея, Кенія та США. Серед найбільш ефективних практик - створення незалежних наглядових рад, впровадження обов'язкових публічних консультацій, захист викривачів, фінансування громадських ініціатив у сфері прозорості.

– Порівняльний аналіз моделей співпраці ГО і держави свідчить, що системна антикорупційна політика потребує не лише нормативного забезпечення, а й реальної політичної волі, цифрової відкритості, інклюзивності прийняття рішень і фінансової підтримки громадянського суспільства.

– Україна має потенціал до впровадження найкращих міжнародних практик через посилення інституалізації громадської участі, використання civic tech-інструментів, розширення доступу до якісних відкритих даних і налагодження зворотного зв'язку з громадянами щодо ефективності антикорупційних заходів.

Взаємодія громадянського суспільства та держави в антикорупційній політиці є ключовою умовою ефективності боротьби з корупцією. Розбудова спроможного, впливового та захищеного громадянського сектора в Україні - стратегічне завдання демократичного розвитку, що вимагає комплексного підходу, реальної відкритості влади та постійного оновлення інструментів співпраці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллаєв В. А. Роль громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції. *Публічне управління та митне адміністрування*, № 3 (30), 2021. DOI <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2021-3.1>
2. Активна Громада Громадська організація. <https://activecitizens.in.ua>
3. Антикорупційна Стратегія на 2021–2025 роки. <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf>
4. Бекешкіна І. Роль громадських організацій у процесі демократизації. *Демократичне врядування*, 2020. №25.
5. Білецький, А. В. Досвід участі громадськості у заходах щодо запобігання корупційної злочинності в Україні. *Проблеми законності*, 2017.136 (17), 225–235.
6. Борисенко О.П. Взаємодія публічної влади й громадянського суспільства в реалізації національних інтересів України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. Том 35 (74) № 4 2024. https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/4_2024/4_2024.pdf
7. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність. Умови громадянства: Зб. ст. / Під ред. Варта ван Стінбергена. К., 2005. С. 49–70. <http://litopys.org.ua/rizne/haber.htm>
8. Гегель Г. Філософія права. К.: Основи, 2000, С.37
9. Громадянське суспільство в Україні: сучасний стан, виклики, стратегія модернізації : монографія. У 2-х т. Т. 1. Загальнотеоретичні та конституційно–правові аспекти розвитку громадянського суспільства в Україні / за ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Скрипнюка. Київ : Юридична думка, 2018. 676 с.

10. Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення, виклики та трансформації: аналіт. доп. / В. М. Яблонський та ін. ; за ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 112 с.
11. Громадянське суспільство. Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник. К.: Знання України, 2002. С. 163.
12. Громадянське суспільство: політичні та соціально–правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Х. : Право, 2013. 536 с.
13. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування : монографія ; за ред. проф. Ю. В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. Київ, 2016. 524 с.
14. Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави. – <https://nazk.gov.ua/declaration>
15. Заброра Д. Г. Поняття державної антикорупційної політики. Право і безпека. 2012. №. 2 (44). URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Zn-EwsOvp-YJ:irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuvcgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/Pib_2012_2_24.pdf&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
16. Засади антикорупційної політики. Урядовий портал. – <https://www.kmu.gov.ua/npas/243284567>
17. Іваницька О.М., Гермаш Ю.О. Роль громадянського суспільства в реалізації антикорупційної політики в Україні під час дії правового режиму воєнного стану. № 3(13) (2025): Успіхи і досягнення у науці. *СЕРІЯ «Управління та адміністрування»*
DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3\(13\)-395-405](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3(13)-395-405)
18. Ініціатива «Чесно» (<https://www.chesno.org>)

19. Калугіна І. О. Антикору́пційна правова політика: природа і зміст. *Аналітичнопорівняльне правознавство*. 2021. № 4. URL: <http://journalapp.uzhnu.edu.ua/article/view/253778/251046>
20. Конвенція ООН проти корупції (UNCAC), 2003. – URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/convention.html>
21. Конституція України від 28 червня 1996 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
22. Куракін А. В. Громадянське суспільство: сутність, функції та роль у демократичному розвитку держави. Наукові записки НУК, 2021. №3.
23. Кротюк А. М. Зарубіжний досвід участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2021. № 1 (21). С. 98-105
24. Мацюк А. Історичні витоки громадянського суспільства та ідей суспільного договору. Публічне право. 2018. № 3. С. 231–238.
25. Національна антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки: Розпорядження КМУ №1260–р від 20.10.2021. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1260–2021–p>
26. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента від 27.09.2021р. №487/2021 – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>
27. Національне агентство з питань запобігання корупції. Офіційний сайт – <https://nazk.gov.ua/uk/antykorrupsijna-polityka/>
28. Національне Антикорупційне Бюро України. Офіційний сайт. <https://nabu.gov.ua>
29. Новіченко А. Історико–правовий огляд взаємодії органів охорони правопорядку з громадськістю. Європейські перспективи. 2021. № 3. С. 31–39.
30. Ортинський В. Роль громадянського суспільства та ЗМІ у боротьбі з корупцією. Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». № 3 (27), 2020. С. 1–6.

31. Підбережник Н. Участь громадськості у запобіганні та протидії корупції в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. Ефективність державного управління. 2016. Вип. 3 (48). ч. 1. С. 131–137.
32. Платформа Dozorro – <https://dozorro.org>
33. Попело О., Іванова Н. Формування та реалізація антикорупційної політики в контексті забезпечення економічної безпеки держави. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, 2022. 3(27), 29–36. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-3\(27\)-29-36](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-3(27)-29-36)
34. Портал відкритих даних data.gov.ua
35. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. №4572–VI – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
36. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157–VIII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
37. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939–VI. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
38. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова КМУ від 03.11.2010 р. № 996–2010–п <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>
39. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700–VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
40. Про міжнародне територіальне співробітництво: Закон України від 24 квітня 2024 р. № 3668–IX – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-20#Text> (дата звернення 15.05.2025)
41. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97–BP – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 10.05.2025)
42. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11.07.2001 р. № 2625–III. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>

43. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 № 5026–VI – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026–17#Text>
44. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. №1045–XIV. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045–14#Text>
45. Реєстр зв'язків та інтересів. Ring.org.ua <https://ring.org.ua>
46. Скиба М.В., Шелудько В.Я. Теоретичні аспекти дослідження розвитку громадянського суспільства. Державне управління: удосконалення та розвиток. №2. 2019. http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/24.pdf DOI: 10.32702/2307–2156–2019.2.22
47. Славицька А. Щодо сутності та змістовного наповнення терміну «антикорупційна політика». *Юридичний вісник*, 2022/5 http://yurvisnyk.in.ua/v5_2022/7.pdf
48. Слідство.Інфо <https://www.slidstvo.info>
49. Тищенко О.І. (2020). Громадянське суспільство в антикорупційній політиці держави: теорія і практика. *Наукові праці НАДУ*, №2, с. 91–102.
50. Україна покращила показник сталості організацій громадянського суспільства. Детектор медіа. – URL: <https://cs.detector.media/law-and-money/texts/185703/2023–10–26–ukraine-pokras-hchyla-pokaznyk-stalostiorganizatsiy-gromadyanskogo-suspilstva/#text>
51. Уткіна М.С. Вплив громадянського суспільства на ефективність антикорупційних інституцій. *Академічні візії*. 2024. Випуск 37. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14222885>
52. Формування та становлення громадянського суспільства в Україні : монографія / [авт.кол.: В.І. Цимбалюк, В.І. Гришко, І.В. Міщук та ін.]. Одеса: КУПРІЄНКО СВ, 2019. 158 с.
53. Центр протидії корупції. Офіційний сайт. <https://antac.org.ua/>
54. Шаповал В.М. Громадянське суспільство: сутність, структура, функції. *Право України*. № 3. 2019.

55. Шрамко С.С. Роль громадської свідомості у запобіганні корупції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 28. Том 3. 2014. С. 48– 51.

56. Шуміло О. М. До питання ключових інститутів громадянського суспільства. Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка. 2023. Вип. 3 (103). <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/91a26438-f9ad-406c-b00a-93342f7754e1/content>

57. Bihus.Info. Розслідування 2023–2024 <https://bihus.info>

58. Council of Europe, 2007 URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/the-brussels-european-council-21-and-22-june-2007.html?fromSummary=01>

59. Power, S., Muddiman, E., Moles, K., Taylor, C. (2018) Civil society: Bringing the family back in. *Journal of Civil Society*, 14 (3), 193–206. [in English].

60. Gojko B. Croatian civil society getting status of reliable stakeholder. *Civil Szemle*. 2007. № 4(1). – URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000253726300007>

61. Tocqueville A. *Democracy in America*. University of Chicago Press, 2000

62. Transparency International Ukraine. «Dozorro – Civic Control in Public Procurement.» <https://ti-ukraine.org/>

63. North D. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press, 1990

64. Castells M. *The Rise of the Network Society*. Wiley–Blackwell, 2010

65. UNDP (2020). *Anti-Corruption Toolkit for Developing Countries*. – United Nations Development Programme.

66. OECD (2018). *Integrity for Good Governance in Eastern Partnership Countries*. – OECD Publishing.

67. USAID ENGAGE Program in Ukraine, 2023. – <https://engage.org.ua>